

BEATA POPLAWSKA

## IS HET ZO ZWART-WIT? KLEURENPERCEPTIES OP BASIS VAN LEXICALE VERGELIJKINGEN MET ZWART, WIT EN ROOD IN HET NEDERLANDS, FRANS EN POOLS

**Abstract.** Elk land en elke cultuur associeert kleuren met verschillende elementen (prototypen ook *cognitive reference points* genoemd). De prototypes zijn de woorden die een bepaalde kleur definiëren, bijv. hemel – blauw, gras – groen, bloed – rood. Die categorieën kunnen vast en zeker in verschillende talen variëren. Woordenschat en vaste uitdrukkingen die betrekking hebben tot kleuren zijn een interessant analyseonderwerp voor vergelijkend onderzoek omdat die taalkundige en culturele verschillen vertonen. Het analysedoel is om de lexicale kleurendefinities en lexicale vergelijkingen van zwart wit en rood te verzamelen in het Nederlands, Frans en Pools om te kunnen bepalen of die gerelateerde perceptie hebben met betrekking tot kleuren.

**Trefwoorden:** kleurenprototypen; vergelijkingen; versterkingen; Nederlands; Frans; Pools; cognitieve referetiepunten

## CZY TO NA PEWNO TAKIE CZARNO-BIAŁE? POSTRZEGANIE KOLORÓW NA PODSTAWIE PORÓWNAŃ LEKSYKALNYCH Z CZERNIĄ, BIELĄ I CZERWIENIĄ W JĘZYKU NIDERLANDZKIM, FRANCUSKIM I POLSKIM

**Abstrakt.** Każdy kraj i kultura kojarzy kolory z różnymi elementami (tzw. prototypami, znanymi również jako *cognitive reference points*). Prototypy to słowa, które definiują konkretny kolor, np. niebo – niebieski, trawa – zielony, krew – czerwony. Prototypy te mogą odbiegać od siebie w różnych językach. Słownictwo oraz idiomy związane z kolorami są interesującym tematem analizy dla badań porównawczych, ponieważ ukazują one różnice zarówno językowe jak i kulturowe. Celem tej analizy jest zebranie leksykalnych definicji kolorów (białego, czarnego i czerwonego) oraz porównań leksykalnych w językach niderlandzkim, francuskim i polskim, aby określić, w jakim stopniu są one postrzegane w podobny sposób.

---

Mgr BEATA POPLAWSKA, Katholieke Universiteit van Lublin Johannes Paulus II, Instituut voor Taalkunde; correspondentieadres: Instytut Językoznawstwa KUL, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Polen; e-mail: [beata.poplawska@kul.pl](mailto:beata.poplawska@kul.pl); ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0196-2378>.

---

CC BY-NC-ND 4.0

Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0 Internationaal

---

**Słowa kluczowe:** prototypy barw; porównania; przymiotniki złożone; niderlandzki; polski; francuski; kognitywne punkty odniesienia

IS IT SO BLACK AND WHITE?  
COLOUR PERCEPTIONS BASED ON LEXICAL COMPARISONS WITH BLACK,  
WHITE AND RED IN DUTCH, FRENCH AND POLISH

**Abstract.** Every country and culture associates colors with different elements (prototypes, cognitive reference points). Prototypes are words that define a particular color, such as sky – blue, grass – green, blood – red. These categories may diverge when looking at different languages. Vocabulary and idioms related to colors are an interesting topic of analysis for comparative studies, as they reveal both linguistic and cultural differences. The purpose of this analysis is to collect lexical definitions of colors (white, black, and red) and lexical comparisons involving colors in Dutch, French, and Polish to determine the extent to which they are perceived similarly.

**Keywords:** colour prototypes; comparisons; compound adjectives; Dutch; Polish; French; cognitive reference points

*It is, of course, true that the meaning of color terms has often been discussed by philosophers, and linguists and psychologists [...]. But the philosopher's perspective is necessarily different from that of a psychologist and, even more, from that of a linguist. The crucial difference is that philosophers are interested in LANGUAGE, whereas linguists (qua linguists) are interested in LANGUAGES*

(Wierzbicka, 1990, p. 100)

Als we wat langer nadenken, zijn er veel uitdrukkingen met kleuren om ons heen. We geven iemand het *groene licht*, iemand *werkt zwart* (*verdient zwart geld*) of *rijdt zwart*. Veel mensen *staan rood/komen in de rode cijfers*. Sommigen laten iets *blauwblauw* of *ergeren zich groen en geel aan iets*, terwijl anderen *alles door een roze bril* zien. In het Pools ‘ergeren de mensen zich rood’ (*szczerwienieć się ze złości*) en van groen worden Polen jaloers (*zzielenieć z zazdrości*) ‘groen worden van jaloezie’. Fransen ‘lachen geel’ (*rire jaune*) terwijl de Franstalige Belgen groen lachen als ze hun ongemak of emotie (nijd, teleurstelling of schaamte) willen verbergen. De kleurenmetaforen weerspiegelen dus onze gevoelens. Kleuren hebben in elke cultuur hun eigen betekenis ontwikkeld. Daarnaast zijn er ook vergelijkingen met kleuren in combinatie met versterkte bijvoeglijke naamwoorden. Zo wordt een onervaren persoon omschreven als zo groen als gras (grasgroen), krijgt iemand met een rood gezicht de beschrijving zo rood als een biet

(bietrood), en wordt zo wit als een lijk (lijkbleek) gebruikt voor iemand die erg bleek is. In deze bijdrage worden de fundamentele kleurentermen voor het Nederlands, Frans en Pools genoemd. Vervolgens worden de vergelijkingen met zwart, wit en rood uitgezocht en met elkaar geconfronteerd. De vergelijkingsaspecten worden geanalyseerd, waarbij zowel de overeenkomsten als de verschillen in kaart worden gebracht.

## 1. KLEURENPERCEPTIE

Het kleurengevoel is subjectief. De grens van een kleur is erg vaag, voor de ene persoon is een object nog steeds groen, terwijl de andere die al als blauw of geel ziet. In het Japans bijvoorbeeld bestaat er slechts één woord *aoi* voor de twee kleuren: blauw en groen. Als het echter nodig is om de kleur van de lucht te relateren aan de kleur van het gras, verwijzen de Japanners naar het gras met een ander adjectief *midori*, *aoi*, omdat dit tijdelijke toestanden aangeeft in plaats van permanente kenmerken van een object (Gonigroszek, 2008). Toch hebben de Japanners een groter probleem dan bijvoorbeeld Duitsers om blauw en groen te onderscheiden, omdat ze slechts één naam hebben voor beide kleuren in hun taal. “De door taal opgelegde categorisering van concepten kan impact hebben op de perceptie van de werkelijkheid” (Tabakowska, 2011, p. 185). Tabakowska verwijst hier naar het idee dat de manier waarop we de wereld begrijpen en ervaren, sterk wordt beïnvloed door de structuur van de taal die we spreken. Dit idee komt uit de taalkundige relativiteitstheorie, ook bekend als de Sapir-Whorf-hypothese. Deze theorie stelt dat de taal die mensen spreken invloed heeft op hoe ze de wereld waarnemen en categoriseren. Kortom, taal is niet alleen een hulpmiddel om gedachten uit te drukken, maar ook een structuur die onze gedachten en percepties mede vormgeeft. Dit kan leiden tot grote verschillen in hoe mensen uit verschillende taal- en cultuurgroepen de werkelijkheid begrijpen en ervaren. Hiermee wil ik het verschil toelichten tussen het ‘verschijnsel’, ‘het concept’ en de ‘taalvorm’. Deze uitleg heb ik gebaseerd op *Wat er in een woord zit* van Dirk Geraerts. Het onderscheid tussen deze drie termen is cruciaal in het begrijpen van hoe taal onze perceptie van de werkelijkheid beïnvloedt.

– **Het verschijnsel** is de objectieve werkelijkheid zoals die buiten ons bestaat. Dit omvat alles wat direct waargenomen kan worden of indirect afgeleid, ongeacht of er een woord of concept voor bestaat. Bijvoorbeeld:

een re-genboog, een boom, of een specifieke gebeurtenis in de natuur. Het verschijnsel is onafhankelijk van menselijke interpretatie of taal. Een regenboog bestaat bijvoorbeeld, ongeacht hoe mensen hem categoriseren of benoemen.

– **Het concept** is de mentale voorstelling of het idee dat we vormen van een verschijnsel. Het is hoe wij het verschijnsel in onze geest begrijpen, organiseren of categoriseren. Bijvoorbeeld: wanneer we een regenboog zien, kunnen we die mentaal groeperen als ‘een kleurrijk natuurfenomeen’ dat optreedt na regen. Het concept is subjectief en wordt gevormd door menselijke perceptie en interpretatie. Het wordt beïnvloed door onze culturele en cognitieve kaders. Wat we dus waarnemen (bijv. een regenboog = het verschijnsel), passen we in een mentale categorie (het concept).

– **De taalvorm** is de linguïstische representatie van het concept, zoals een woord, een zin, of een symbool. Bijvoorbeeld: het Nederlandse woord ‘regenboog’ is de taalvorm die wij gebruiken om zowel het verschijnsel als het concept te benoemen. De taalvorm die we gebruiken, kan onze mentale concepten verder beïnvloeden. Als een taal bijvoorbeeld meerdere woorden heeft voor een verschijnsel (zoals sneeuw in het Inuït), kan dat leiden tot meer verfijnde concepten en waarneming.

Onze taal en concepten kunnen ook invloed hebben op hoe we het verschijnsel waarnemen. Als onze taal specifieke categorieën oplegt, kunnen we geneigd zijn het verschijnsel door die lens te bekijken.

Iedereen kan kleuren op een andere manier waarnemen. Er bestaan primaire (bijv. rood, blauw en geel) en secundaire kleuren (bijv. oranje, groen, paars) maar ook een grote hoeveelheid aan verscheidene donkere of lichtere nuances van een kleur. Die kleurnuances worden ook wel *tinten* genoemd. Bekende tin-ten voor veel talen zijn bijvoorbeeld: *Lila* (een tint van paars), *mint* (van groen), *olive* (een olijfgroen kleur met een beetje een gelige gloed), *khaki/kakikleur* (geelbruine aardkleur), *lime* (van groen), *indigo* (tussen blauw en paars), enz. Er bestaan uiteraard ook kleurnuances die alleen in bepaalde talen voorkomen zoals:

NL: *zeeblauw* (heel licht, helder blauw; wordt van ogen gezegd), *mosgroen* (van donkergroen: als een mos), *gifgroen* (fel groen)

PL: *pudrowy róż* ‘poederroze’ (van lichtroze), *butelkowy* ‘flesachtig’ (van donkergroen), *zgnilozielony* ‘rotgroen’ (tussen groen en bruin)

FR: *rose bonbon* (fel nuance van roze), *mauve* (tussen roze en paars), *fauve* (van bruin)

De kleuren en hun nuances variëren sterk binnen verschillende domeinen. In de modewereld en verffabrieken zijn talloze kleurnuances te vinden, en er komen voortdurend nieuwe kleurnamen bij. Bovendien kunnen kleuren binnen één cultuur verschillende dingen betekenen voor verschillende sociale groepen, bijv. de paardenfokkers, ongeacht de taal die door hen wordt gebruikt, onderscheiden zelfs 60 termen voor de kleur van deze dieren (Gage, 2008). Elke cultuur heeft ook een bepaalde kleurensymboliek ontwikkeld. De zwarte kleur is bijvoorbeeld voor veel culturen de kleur van de rouw, aan de andere kant is dat voor India juist wit. De witte kleur wordt algemeen beschouwd als een kleur van licht, vrede en deugdzaamheid. De oranje kleur is voor de Nederlanders een nationale kleur ondanks het feit dat die op de nationale vlag niet voorkomt. Groen wordt gezien als de kleur van ecologie, daarom gebruiken de ecologische politieke partijen die in hun namen: *Groenlinks*, *Partia Zieloni*, *Les Verts*. Rood is de kleur van een waarschuwing, gevaar en verbod (bijv. denk om een stoplicht en verbodsborden), enz.

## 2. KLEURENPROTOTYPE (COGNITIVE REFERENCE POINT)

Prototype-theorie is een concept uit de cognitieve psychologie en semantiek dat ons helpt begrijpen hoe mensen categorieën vormen en concepten organiseren in hun gedachten. In *Wat er in een woord zit* (1989) past Dirk Geeraerts de prototype-theorie op een overtuigende manier toe op het Nederlands door te laten zien hoe woorden en hun betekenissen niet strikt begrensd zijn, maar eerder gestructureerd rond prototypische voorbeelden. Hij stelt dat betekenis categorieën niet worden bepaald door harde, logische grenzen, maar door een gradueel systeem waarin sommige leden van een categorie centraler staan dan andere. Geeraerts illustreert dit met alledaagse Nederlandse woorden zoals 'stoel', waarvan een houten stoel met vier poten en een rugleuning het meest prototypisch is. Andere vormen, zoals een tuinstoel of een barkruk, worden minder typisch ervaren, maar vallen nog steeds binnen de categorie.

Een prototype is een mentaal voorbeeld of model dat het meest representatief is voor een categorie. Het is als een 'beste voorbeeld' van een categorie. Voor de categorie 'vogels' kan een mus een prototype zijn, terwijl een pinguïn dat minder is, omdat een pinguïn minder typisch aanvoelt voor die categorie. Objecten binnen een categorie kunnen dichter of verder van het prototype staan. Een mus staat dichter bij het prototype 'vogel' dan een

pinguïn. Elke basische kleur, en het woord dat deze aanduidt, is ook gebaseerd op een bepaald conceptueel prototype. De prototypes zijn de woorden die een bepaalde kleur definiëren, bijvoorbeeld:

Zwart – prototype: donker, nacht  
Wit – prototype: licht, dag (ook vaak sneeuw)  
Rood – prototype: bloed (ook vaak vuur)  
Blauw – prototype: hemel (ook vaak zee)  
Groen – prototype: gras (ook vaak vegetatie)  
Geel – prototype: zon<sup>1</sup>  
Bruin – prototype: aarde

Het begrip *cognitive reference point* werd geïntroduceerd door Eleanor Rosch (1973, pp. 328–350) om asymmetrische vergelijkingen te verklaren waarbij prototypen dienen als “ankerdimensies om oordelen te vellen over minder prototypische categorieleden”. In een asymmetrische vergelijking is de relatie tussen twee objecten binnen een categorie niet gelijkwaardig, afhankelijk van welk object als referentiepunt wordt gebruikt. Mensen vergelijken objecten doorgaans met het prototype van een categorie, en niet andersom. Dit leidt tot asymmetrie.

Het idee van Rosch over prototypicaliteit werd grotendeels gevormd door haar studies over categorisatie op het gebied van kleur. Sindsdien worden kleurcategorieën vaak genoemd als voorbeelden bij uitstek van *natuurlijke categorieën* (bijv. kleuren, dieren, meubels, enz.) die georganiseerd zijn rond *de prototypische kern* (het centrale, meest typische voorbeeld van een categorie). Die prototypes kunnen in verschillende talen variëren. Zo staat *sneeuw* (het verschijnsel) bijvoorbeeld als een prototype voor wit o.a. in het Pools, Frans en Nederlands, maar voor de talen en culturen die dit fenomeen niet kennen of ervaren is dat niet vanzelfsprekend. In het Arabisch bestaat deze vergelijking dus helemaal niet (Al-Amar et al., 2024, p. 522). Door in de naam van de kleur te verwijzen naar universele verschijnselen, is het mogelijk om een zekere consistentie en nauwkeurigheid te ontwikkelen in het gebruik van het kleurenvocabulaire (bijv. hemelblauw, vuurrood of sneeuw wit).

Wierzbicka (1990, pp. 99–150) veronderstelt dat kleurperceptie in grote lijnen hetzelfde is voor verschillende gemeenschappen, terwijl kleurconceptualisatie varieert. Kleurconceptualisatie is echter ook niet volledig taalspecifiek.

---

<sup>1</sup> In de Britse cultuur is de zon geel, terwijl ze in het Duits en Russisch soms als rood en soms als geel wordt geconceptualiseerd (Philip, 2003, p. 142).

Wierzbicka beweert ook dat de universalia in het domein van kleur worden geleverd door het universele ritme van lichte dagen en donkere nachten, evenals door verschillende visueel opvallende omgevingselementen zoals de zon, de lucht, de zee, het vuur, de vegetatie en de aarde. Betekenissen van kleurwoorden worden verstaan in termen van overeenkomst met deze perceptuele ankers, die Wierzbicka ‘natural prototypes’ of ‘natural reference points’ noemt.

Elena Tribushinina (2008, p. 410) introduceert de term van ‘compound prototypes’ om te verklaren hoe we in staat zijn om kleuren te interpreteren binnen specifieke contexten zonder ze voortdurend te vergelijken met een algemeen prototype. Kleuren hebben universele prototypes, ook wel *foci* of natuurlijke cognitieve referentiepunten (*natural CRPs*) genoemd, zoals fel rood dat vaak als standaard voor ‘rood’ wordt gezien. Naast deze algemene prototypes bestaan er combinatie-specifieke prototypes (*compound prototypes*), die afhangen van het object of de entiteit waaraan de kleur wordt gekoppeld. Taalgebruikers hoeven de kleur van een object niet te beoordelen als een afwijking van het algemene prototype. In plaats daarvan kunnen ze onmiddellijk een contextspecifiek prototype oproepen dat typisch is voor dat object. Dit verklaart waarom ‘rood haar’ niet wordt vergeleken met fel rood, maar eerder met een gemberkleurige tint die in onze ervaring als prototypisch geldt voor dat concept.

### 3. BASIC COLOR TERMS

“De meeste Europese talen [Nederlands, Frans en Pools inclusief] onderscheiden minstens 11 basis kleurnamen: wit, zwart, rood, geel, groen, blauw, bruin, grijs, paars, oranje en roze” (Tokarski, 2004). Sommige talen hebben toch slechts twee basiskleurtermen (bijvoorbeeld een term voor ‘donker’ en een voor ‘licht’), terwijl andere talen een veel uitgebreider kleurenspectrum beschrijven. Zo hebben talen met weinig kleuren meestal wel licht, donker en rood.

Volgens de relativistische benadering zullen mensen het aantal banden in een regenboog onderscheiden dat gelijk is aan het aantal kleurtermen in hun taal. In tegenstelling tot deze opvatting stellen Berlin en Kay (1969) dat: “[a] total universal inventory of exactly eleven basic colour categories exists from which the eleven or fewer basic colour terms of any given language are always drawn” (p. 2).

Berlin Kay (1969, p. 17) kwamen tot hun conclusies door gegevens voor 98 talen te analyseren. Ze hebben in hun onderzoek 7 taalgroepen onderscheiden die verschillende kleurentermen kennen en gebruiken. De eerste taalgroep kent alleen wit en zwart of ten minste licht en donker, de tweede wit, zwart en rood, de derde dezelfde met groen of geel, de vierde met allebei groen en geel, vijfde nog met blauw, zesde met bruin en de laatste (7e) met paars, roze, oranje en grijs. Hun conclusie was onder andere dat elke taal tussen 2 en 12 woorden bezit om basiskleuren te benoemen. Een basiskleurterm vertoont in de classificatie van Berlin en Kay (1969, pp. 5–7) de volgende vier kenmerken: hij is monolexemisch (bijv. rood), zijn betekenis wordt niet omarmd door een andere kleurterm, hij is psychologisch saillant (hij vormt de basis van hoe mensen de wereld in kleur categoriseren) en heeft een breed toepassingsgebied. Kleurtermen die minstens één van deze eigenschappen niet bezitten, zijn geen basistermen (o.a. de kleurnuances zoals olijfgroen, lime, roodachtig-oranje, enz.). Een basiskleurterm moet losstaan van andere termen. Bijvoorbeeld: ‘rood’ is een basiskleur, terwijl ‘bordeauxrood’ een afgeleide of specifieke tint is. We kunnen vaststellen dat het aantal woorden dat kleuren aanduidt en de kleurgrenzen aan de ene kant beperkt zijn door de biologische eigenschappen van het menselijk oog, en anderzijds bepaald worden door culturele en taalkundige factoren.

Er kan worden gesteld dat het Nederlands, Frans en Pools ten minste 11 namen onderscheiden van de basiskleuren, Pools zelfs 12. Wierzbicka (1990, p. 112) rekent met name de kleur *granatowy* (donkerblauw) mee als de twaalfde basale kleurnaam.

NL: wit, zwart, rood, geel, groen, blauw, bruin, grijs, paars, oranje, roze

PL: biały, czarny, czerwony, żółty, zielony, niebieski, brązowy, szary/siwy, fioletowy, pomarańczowy, różowy, granatowy

FR: blanc, noir, rouge, jaune, vert, bleu, brun/marron, gris, violet, orange, rose

De Poolse kleur *granatowy* is dus een raadsel. Het is in het Pools een zelfstandige kleur en geen nuance. De kleur wordt vertaald naar het Nederlands als *marineblauw/donkerblauw* (Engels *navy-blue*, Frans *bleu marine*), waarbij het een nuance van blauw lijkt te zijn. *Granatowy* wordt afgeleid van het latijns *granatum* (de granaat; fruit) maar wat frappant is, betekent deze kleur donkerblauw<sup>2</sup> en niet donkerrood logisch nadenkend. Donkerrood heet

<sup>2</sup> In het Russisch en Oekraïens betekent *granatowy* dan weer donkerrood; zie (in het Pools) <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Dlaczego-granatowy-to-odcien-niebieskiego-a-nie-czerwonego;19751.html>

in het Pools *bordowy* die zijn naam uit de Franse wijnkleur *Bordeaux* heeft afgeleid (Madeja, 2010, p. 199). Waarom betekent *granatowy* dan donkerblauw? Het betekende vroeger verschillende kleuren in de reeks: donkerrood, donkerpaars en donkerblauw. Deze kleuren liggen dicht bij elkaar dus ze hebben een gemeenschappelijke naam gehad.<sup>3</sup>

In het Hongaars bijvoorbeeld bestaan er twee basistermen voor rood (*piros* en *vörös*) en in het Russisch voor blauw, namelijk *goluboj* en *sinij*, maar die twee verschillen met de Poolse *niebieski* en *granatowy*. Zoals opgemerkt door Wierzbicka (1991):

glosses such as *niebieski* = blue or *aoi* = blue or *sinij* = blue will clearly not do, since the range of each word is language-specific and cannot be correctly established on the basis of interlingual matching procedures of this kind. (p. 3)

Dat betekent dat *a blue dress* er anders kan uitzien voor Polen, Russen of Japanners. Als de jurk lichtblauw is, zouden de Polen het *niebieska sukienka* noemen. Als het marineblauw is, zouden ze *granatowa sukienka* zeggen. Er is een duidelijke scheiding in termen. Een lichtblauwe jurk is voor Russen een *goluboye platye*, terwijl een donkerblauwe jurk een *sinieye platye* is. De taal maakt een strikt onderscheid dat voor een Engelssprekende niet altijd zichtbaar is. Het categoriseren van kleuren is taalspecifiek. De Engelse term *blue* kan niet als een universele standaard dienen, omdat de grenzen van kleurtermen van taal tot taal variëren. *Bruin* is ook een interessant geval in het Frans omdat er twee namen van deze kleur bestaan (*brun*, *marron*); hetzelfde geldt ook voor grijs dat twee namen in het Pools heeft (*szary/siwy*). Franse *brun* wordt gebruikt bijv. voor haar (*des cheveux bruns*) en de tweede voor de ogen (*des yeux marron*). Het is net zoals met Poolse grijs *siwe włosy* (grijs haar) en *szare oczy* (grijze ogen).

#### 4. ANALYSE

Binnen lexicografisch onderzoek wijst Tribushinina (2008) erop dat:

A practical long-standing solution used by dictionaries is reference to well-known objects whose colour is their salient property. Thus, dictionary definitions can also

---

<sup>3</sup> <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Dlaczego-granatowy-to-odcien-niebieskiego-a-nie-czerwonego;19751.html>

provide clues about associations between colour names and prototypical possessors of the colours within a particular worldview. (Tribushinina, 2008, p. 60)

Het uitgangspunt van Tribushinina impliceert dus dat woordenboekdefinities niet alleen beschrijvend, maar ook cultureel en cognitief geladen zijn: ze weerspiegelen hoe kleurperceptie binnen een bepaalde taal en cultuur wordt gestructureerd en welke objecten als prototypisch worden beschouwd voor een bepaalde kleur. In deze analyse worden lexicale definities van kleuren geëvalueerd in het Nederlands, Pools en Frans, waarbij de nadruk ligt op de overeenkomsten en verschillen in kleurassociaties en de implicaties daarvan voor de onderliggende wereldbeelden in deze talen.

#### 4.1 LEXICALE DEFINITIE VAN WIT

##### 4.1.1 Wit

*De Dikke van Dale* (p. 4609): 1. de kleur wit hebbend, een witte zakdoek; iets wit schilderen; witte verf; de witte stukken van een schaakspjel; 2. kleur van het volle licht, van ten volle teruggekaatst licht, zuiver wit; blauwachtig wit; in de symboliek is wit de kleur van onschuld; wit kaatst warmte terug.

*Van Dale vergelijkingenwoordenboek* (pp. 470–471): zo wit als albast, beeld, doek, duif, hagel, ivoor, kalk, krijt, laken, lelie, lijk, marmer, melk, parel, room, sneeuw, tandpasta, was, winter, zilver.

Albastwit, duifwit, hagelwit, ivoorwit, lakenwit, leliewit, lijkwit, marmerwit, melkwit, parelwit, porseleinwit, roomwit, krijtwit, sneeuw wit, spierwit, winterwit, zilverwit.

##### 4.1.2 Biały

*Słownik współczesnego języka polskiego* (p. 54): o kolorze: taki jak świeży śnieg (*als verse sneeuw*); przeciwstawny do czarnego (*tegenovergesteld aan zwart*); bardzo jasny (*heel licht*): biała koszula (*wit overhemd*). Biały obrus (*wit tafelkleed*). Białe owce (*witte schapen*). Biały jak kreda (*zo wit als krijt*).

*Słownik porównań* (pp. 16–17): biały jak (*zo wit als*): śnieg (*sneeuw*), mleko (*melk*), papier (*papier*), płótno (*doek*), kreda (*krijt*), kość (*bot*), kość słoniowa (*ivoor*), opłatek (*hostie*), ściana (*muur*), ser (*kwark*), gołąb (*duif*), alabaster (*albast*), marmur (*marmer*), prześcieradło (*laken*), łabędź (*zwaan*).

### 4.1.3 *Blanc*

*Le Petit Robert* (p. 263): Qui est d'un couleur combinant toutes les fréquences du spectre, et produisant une impression visuelle de clarté neutre. *Blanc comme la neige, le lait, l'albâtre, la craie, le lis.*

*Le Robert Dictionnaire d'expressions et locutions* (pp. 82–82): blanc comme... s'emploie surtout pour qualifier le teint, la couleur de la peau. *Blanc comme un cachet d'aspirine, comme un lavabo*, en suggérant généralement une cause (maladie, peur...): *être blanc comme un linge, un drap. Être blanc comme un cadavre, comme un mort. Blanc comme neige (1804)*, ne fait que renforcer un sens méthaprorique de *blanc*.

*Le comparaisons du Français* (pp. 49–52): blanc comme *une feuille de papier, une endive*.

### 4.1.4 Vergelijkende analyse van wit

**Gerelateerde perceptie:** wit wordt geassocieerd met *sneeuw, melk, krijt, albast, lelie, doek, marmer, dood en lijk* (bij *lijk* is het Pools een uitzondering, er bestaat wel *biały jak ściana*, maar we gebruiken eerder het adjectief *blady* (bleek) *blady jak trup/ściana/śmierć...*).

**Perceptieverschillen:**

NL: Zo wit als een beeld; zo wit als hagel; zo wit als parel; zo wit als room; zo wit als tandpasta; zo wit als was; zo wit als winter; zo wit als zilver. (Bij de versterkingen hetzelfde met nog: porseleinwit en spierwit).

PL: Biały jak opłatek (*de hostie*); biały jak kość (*het bot*); biały jak ser (*de kwark*); biały jak łabędź (*de zwaan*).

FR: Blanc comme un cachet d'aspirine (*een aspirinetablet*); blanc comme un lavabo (*een wastafel*), blanc comme une feuille de papier (*een blad papier*), blanc comme une endive (*een andijvie*).

**Taalspecifieke perceptie van wit:** biały jak opłatek (*zo wit als hostie*) die een expliciete religieuze en traditionele connotatie met zich meebrengt, biały jak ser (*zo wit als een kwark*; 'twaróg' – betekent Poolse traditionele kwark). Blanc comme un cachet d'aspirine (gezegd in het Frans als iemand bleek is, zo bleek dat hij met een aspirinetablet vergeleken is).

## 4.2 LEXICALE DEFINITIE VAN ZWART

### 4.2.1 Zwart

*De Dikke van Dale* (p. 4761): de kleur zwart hebbend, *zo zwart als de nacht*, intens zwart, nachtzwart; *zwarte inkt, verf; zwart laken, haar; zwarte bessen, kousen*.

*Van Dale vergelijkingenwoordenboek* (pp. 490–491): zo zwart als git, inkt, lei, moor, moriaan, nacht, olie, panter, roet, schoorsteen, schoorsteenveger, teer. Gitzwart, inktzwart, koolzwart, leizwart, modderzwart, nachtzwart, oliezwart, pikzwart, roetzwart.

### 4.2.2 Czarny

*Słownik współczesnego języka polskiego* (p. 139): kolor przeciwny do białego (*de kleur tegenovergesteld aan wit*), taki jak barwa sadzy (*zoals de kleur van roet*): czarny jak węgiel (*steenkool*), smoła (*teer*). Czarny jak kruk (*zwart als een raaf*). Czarna farba (*zwarte verf*). Czarne oczy (*zwarte ogen*).

*Słownik porównań* (pp. 37–38): czarny jak (*zo zwart als*): smoła (*teer*), noc (*nacht*), węgiel (*steenkool*), heban (*ebbenhout*), sadza (*roet*), kir (*rouwfloers*), węgle (*kolen*), kruk (*raaf*), atrament (*inkt*), kominiarz (*schoorsteenveger*), Cygan (*zigeuner*), Murzyn (*neger*), diabeł (*duivel*), chmura gradowa (*hagelwolk*), skrzydła kruk ( *ravenvleugels*), krucze pióra (*ravenveren*), święta ziemia (*de heilige aarde*), aksamit (*fluweel*). \*Kruczoczarny (*raafzwart*).

### 4.2.3 Noir

*Le Petit Robert* (p. 1696): Qui est d'une couleur (gris, brun, bleu) très foncée, presque noire. *Cheveux noirs*, très bruns. *Chocolat noir. Café noir. Noir comme (du) jais, de l'encre, du cirage, du charbon, de l'ébène. Yeux noir. Cheval noir (moreau), chat noir. Fourmi noire*.

*Le Robert Dictionnaire d'expressions et locutions* (p. 635): Il faut noir comme dans un four, un tunnel „c'est l'obscurité complète“ *Noir comme dans le trou de balle, le trou du cul, d'un nègre* (loc. raciste). *Noir comme de l'encre, comme du cirage*, est assez banal, mais peut s'appliquer au sens figuré de *noir* – ivre.

*Le comparaisons du Francais* (pp. 204–206): *noir comme un corbeau* (raaf), *comme le diable*, *comme (du) poivre* (peper), *comme un pruneau* (gedroogde pruim)

#### 4.2.4 Vergelijkende analyse van zwart

**Gerelateerde perceptie:** de zwarte kleur wordt geassocieerd met de nacht, de duisternis, het haar, de ogen, de kool, het git, de inkt, de verf, het ebbenhout, het roet, de schoorsteenveger, de teer, de moor, de moriaan, de neger.

De raaf en de duivel komen in het Frans en Pools voor als vergelijkings-elementen van zwart.

##### **Perceptieverschillen:**

NL: lei, olie, panter, modder (*modderzwart*), bessen, kousen.

PL: aksamit (*fluweel*), skrzydła kruka (*ravenvleugels*), krucze pióra (*ravenveren*), kruczoczarny (*ravenzwart*), Cygan (*zigeuner*), święta ziemia (*heilige aarde*), chmura gradowa (*hagelwolk*), kir (*rouwfloers*).

FR: cirage (*schoensmeer*), (du) poivre (*peper*), comme un pruneau (*pruim*).

**Taalspecifieke perceptie van zwart:** De zigeuner lijkt cultuurgebonden te zijn wegens het grote aantal mensen van deze afkomst in Polen. In het Pools is het ook opmerkelijk dat de raaf sterk verbonden is met de perceptie van zwart. Bovendien benadrukt Pools en Frans de symbolische lading van zwart sterker met associaties als „czarny jak diabeł” (zo zwart als de duivel) en „czarny jak święta ziemia” (zo zwart als heilige aarde), wat duidt op een diepere religieuze en mythische betekenis.

### 4.3 LEXICALE DEFINITIE VAN ROOD

#### 4.3.1 Rood

*De Dikke van Dale* (pp. 3340–3341): de kleur rood hebbend: *rode rozen*, *dakpannen*, *stiften*; *rood gelakte nagels*; *rode menie*; *rode strepen*; *rode inkt*; *zijn handen waren rood van het bloed*, met bloed bevlekt;

*Van Dale vergelijkingenwoordenboek* (pp. 349–350): zo rood als baksteen, biet, bloed, dageraad, haan, kalkoen, karmijn, karmozijn, koraal, kraal, kreeft, kroot, papaver, paprika, roest, tomaat, vuur.

Baksteenrood, bietrood, bloedrood, karmozijnrood, koraalrood, papaverrood, paprikarood, tomaatrood, vuurood, zalmrood.

#### 4.3.2 Czerwony

*Słownik współczesnego języka polskiego* (p. 142): mający kolor krwi (*de kleur van bloed*), barwę intensywnie rumianą (*intens blozend*), nasyconą (*verzadigd*): Czerwona farba (*rode verf*). Czerwona róża (*rode roos*). Czerwone maki (*rode klaprozen*) maliny (*frambozen*). Czerwona twarz (*rood gezicht*), nos (*neus*). Czerwone ręce (*rode handen*). Czerwony pas (*rode band*), długopis (*pen*). Ktoś czerwony ze złości (*iemand rood van woede*).

*Słownik porównań* (pp. 39–40): czerwony jak (*zo rood als*): burak (*biet*), krew (*bloed*), rubin (*robijn*), rak (*kreeft*), piwonia (*pioen*), mak (*klaproos*), róża (*roos*), ogień (*vuur*), pomidor (*tomaat*), kogut (*haan*), indyk (*kalkoen*), upiór (*spook*), cegła (*baksteen*).

#### 4.3.3 Rouge

*Le Petit Robert* (p. 2272): qui est de la couleur du sang, du coquelicot, du rubis, etc. *Couleur rouge en heraldique*: gueules. *Une rose rouge*. *Chou rouge*. *Fruits rouges*. *Poisson rouge*: cyprin. *Viande rouge*. *Ocre rouge*. *Corriger au crayon rouge*. *Le chapeau rouge*, de cardinal [...].

*Le Robert Dictionnaire d'expressions et locutions* (p. 812): Rouge comme *une cerise*, *un coq*, *un coquelicot*, *une écrevisse* (rivierkreeft), *un homard* (kreeft), *une pivoine*, *une tomate*.

*Le comparaisons du Francais* (pp. 258–260): *une betterave* [snijbiet] (Québec), *gratte-cul*, *une pastèque* (watermeloen), *unne pomme* (appel), *pomme d'api*.

#### 4.3.4 Vergelijkende analyse van rood

**Gerelateerde perceptie:** rood is geassocieerd met: bloed, haan, kreeft, papaver, tomaat, roos, biet/snijbiet.

Verder: pioen, robijn (in het Pools en Frans), vuur, baksteen, kalkoen (voor het Nederlands en Pools).

Zo rood als een biet (*czerwony jak burak*; *rouge comme une betterave*) wordt er gezegd in alle geanalyseerde talen vooral als iemand rood van schaamte

wordt. Zo rood als een kreeft (*czerwony jak rak*; *rouge comme une écrevisse/un homard*) met name als iemand door de zon is verbrand.

### Perceptie verschillen:

NL: *paprika*, *roest*, *dageraad*, *karmijn*, *karmozijn*, *koraal*, *kraal*, *zalm* (zalmrood)

PL: *malina* ('framboos'), *upiór* ('spook')

FR: *une cerise* ('kers'), *une pastèque* ('watermeloen'), *une bette* ('snijbiet'), *un gratte-cul*, *une pomme* (appel), *pomme d'api*.

**Taalspecifieke perceptie van rood:** *upiór* (spook)<sup>4</sup> in het Pools wat een verwijzing lijkt naar folklore en mythologie.

## CONCLUSIE

De analyse toont aan dat kleurperceptie niet louter een biologische ervaring is, maar diep geworteld is in taal en cultuur. Terwijl enkele associaties universeel lijken (bijvoorbeeld de verbinding van wit met zuiverheid, zwart met duisternis en rood met bloed), variëren de taalspecifieke metaforen afhankelijk van religieuze, materiele en sensorische invloeden binnen een taalgebied. Deze variatie onderstreept de rol van lexicaal definities als een venster op cultureel bepaalde conceptuele structuren en bevestigt de hypothese dat woordenboeken niet alleen beschrijvend, maar ook normatief en wereldbeeldvormend kunnen zijn.

Vervolgens kan worden vastgesteld dat de *cognitive reference points* hetzelfde zijn in de geanalyseerde talen: *licht* of *sneeuw* is inderdaad het prototype voor wit, *nacht/duisternis* voor zwart, *bloed/vuur* voor rood. De verschillen in kleurenperceptie tussen de talen zijn afkomstig uit verschillende conceptualisering van woorden en op basis van andere manieren om de werkelijkheid te categoriseren. Daarnaast komen er soms ook taalspecifieke percepties voor zoals: *biały jak opłatek* (zo wit als hostie), *czerwony jak upiór* (zo rood als een spook) voor het Pools. Voor het Nederlands bestaat er ook een cultuurgebonden vergelijking, maar dan voor blauw: *zo blauw als een tientje* (met 'tientje' wordt hier het oude tienguldenbiljet bedoeld dat lange tijd een blauwe kleur had).

<sup>4</sup> Op basis van de legende van de Rode spook in Grodziec, Polen, zie [https://www.wilanow-palac.pl/czerwony\\_upior\\_z\\_grodzica.html](https://www.wilanow-palac.pl/czerwony_upior_z_grodzica.html) (geraadpleegd op 18 oktober 2024).

Alle geanalyseerde voorbeelden bewijzen aan de ene kant een zeker universalisme van associaties, de gelijkenis van prototypes die de mensen gemeen hebben, aan de andere kant tonen ze de onlosmakelijke verbinding tussen taal en cultuur. Prototypes kunnen variëren tussen talen door culturele, linguïstische en contextuele verschillen, maar er zijn ook universele tendensen die voortkomen uit gedeelde menselijke perceptie. Deze balans tussen variatie en universaliteit toont hoe taal, cultuur en cognitie samenwerken om categorieën te vormen en prototypes te bepalen.

Voor verder onderzoek kan het interessant zijn om te kijken naar welke emoties kleuren in de onderzochte talen verwijzen. Waarom *ergert iemand zich groen en geel aan iets* in het Nederlands en heeft dit in het Pools te maken met een rode kleur? (*szczerwienieć ze złości/wstydu* vs *zzielenieć z zazdrości*). De groene kleur verwijst in het Pools naar de jaloezie, en niet naar woede. Daarnaast heeft Frans *rouge de honte, de timidité, de pudeur, de colère*.

#### REFERENTIES

- Al-Amar, A. M., Ababneh, M. D., & Ababneh, I. A. (2024). A cultural comparative study of white and black colours in Spanish and Arabic adages. *Theory and Practice in Language Studies*, 14(2), 515–523.
- Bańko, M. (2007). *Słownik porównań*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bawej, Izabela. (2018). *Kolorowy świat w odbiorze Polaków i Niemców w szerszym kontekście językowo-kulturowym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego
- Berlin, B., & Kay, P. (1969). *Basic color terms: Their universality and evolution*. University of California Press.
- Boon, T. den. (2007). *Van Dale Groot Vergelijkingswoordenboek*. Van Dale Lexicografie.
- Boon, T. den, & Geeraerts, D. (red.). (2015). *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal* (15<sup>e</sup> ed., 3 delen). Van Dale Uitgevers.
- Cazelles, Nicolas. (1996). *Le comparaisons du français*. Belin.
- Gage, J. (2008). *Kolor i kultura. Teoria i znaczenie koloru od antyku do abstrakcji*. Universitas.
- Geeraerts, D. (1989). *Wat er in een woord zit*. Peeters Leuven.
- Gonigroszek, D. (2008). Językowy obraz świata barw i kolorów jako przykład kulturowych różnic w językach. *Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze*, 2, 91–99.
- Kay, P., & McDaniel, C. K. (1978). The linguistic significance of the meanings of basic color terms. *Language*, 54(3), 610–646.
- Król, I. (2019). Nazwy kolorów w języku arabskim oraz w języku polskim. *Polonica*, 36, 29–41.
- Madeja, A. (2010). Skąd pochodzą polskie nazwy kolorów. *Postscriptum Polonistyczne*, 2(6), 197–217.
- Philip, G. S. (2003). *Connotation and collocation: A corpus-based investigation of colour words in English and Italian*. University of Birmingham.

- 
- Rey, A., & Chantreau, S. (2003). *Le Robert. Dictionnaire d'expressions et locutions*. Le Robert.
- Rey, A., & Rey-Debove, J. (red.). (2020). *Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Le Robert.
- Rosch, E. (1973). Natural categories. *Cognitive Psychology*, 4, 328–350.
- Spek, E. van der. (1993). *Taalmaskerade. Over beeldspraak, metaforen & vergelijkingen*. Kosmos – Z&K Uitgevers.
- Tabakowska, E. (2011). *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*. Universitas.
- Tribushinina, E. (2008). *Cognitive reference points: Semantics beyond the prototypes in adjectives of space and colour*. LOT.
- Tokarski, R. (2004). *Sematyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Wydawnictwo UMCS.
- Wierzbicka, A. (1990). The meaning of color terms: Semantics, culture, and cognition. *Cognitive Linguistics*, 1(1), 99–150.
- Wysoczański, W. (2006). *Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych. Na materiale wybranych języków*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.